

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА НА ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ

студентки 2 курсу, 7м групи,

спеціальності 081 «Право»,

спеціалізації

«Цивільне право і процес»

_____ Коліушко Юлії Станіславівни

Науковий керівник

д.ю.н.

_____ Примак Володимир Дмитрович

Гарант освітньої програми

д.ю.н.

_____ Примак Володимир Дмитрович

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН ЩОДО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ	
1.1. Реалізація свободи літературної творчості як передумова виникнення особистих немайнових правовідносин з приводу літературних творів	6
1.2. Літературні твори як об'єкти авторського права.....	15
1.3. Види, зміст і суб'єкти особистих немайнових прав на літературні твори	21
РОЗДІЛ 2. ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ НА ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР	
2.1. Способи і межі здійснення особистих немайнових прав на літературні твори	29
2.2. Форми і способи захисту особистих немайнових прав на літературні твори	39
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми пояснюється, перш за все, значимістю сфери авторського права як інституту права інтелектуальної власності. Саме завдяки цій сфері суспільство може повною мірою реалізовувати культуру, а кожен творець – належним чином забезпечувати свої права на результати творчої діяльності. В системі об'єктів, які охороняються авторським правом, вагоме місце належить літературним творам, які відображають рівень духовності народу, що реалізовується через слово й образ. Автор як творець літературного твору, його індивідуальність потребують належного рівня правового регулювання особистих немайнових відносин з метою правового захисту об'єктів, інтересів автора, його честі та репутації.

Особисті немайнові права автора володіють фундаментальним характером, адже без належного рівня їх правового забезпечення не можуть бути ефективно реалізовані майнові авторські права. Специфіка їх у тому, що вони необхідним чином слідують за автором. Вони демонструють цінність творця та його твору для суспільства й для самого автора.

Водночас, на сьогодні в законодавстві України залишається низка проблемних аспектів, пов'язаних із реалізацією особистих немайнових прав на літературні твори. Так, до кінця не з'ясованим і не відмежованим залишається зв'язок особистих немайнових прав та майнових прав автора твору. Крім цього, низка особистих немайнових прав (право на оприлюднення твору, на відкликання твору, деякі інші) залишаються невизначеними в законодавстві. Потребують більш чіткої правової регламентації порядок здійснення та захисту особистих немайнових прав на літературні твори. Також невизначеним залишається статус «гетеронімів». Зазначені аспекти спричиняють потребу в подальшому проведенні досліджень інституту особистих немайнових прав автора.

Крім цього, актуальність обраної теми підтверджується включенням до концепції оновлення Цивільного кодексу України положень стосовно

вдосконалення особистих немайнових відносин щодо літературних творів як об'єктів авторського права.

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці й доробки вітчизняних і зарубіжних вчених і дослідників у сфері авторського права, серед яких відзначимо: С. Бондаренка [24], К. Дюкареву [34], Г. Жаворонкову [37], В. Качуровського [39-41], О. Кочину [44], В. Луця [55], О. Міщенко [52-53], О. Орлюк [59], І. Петренко [56-57], О. Підпригору [58], Р. Стефанчука [65], О. Шишку [69], А. Штефан [70-71], Г. Ярегу [74].

Метою дослідження є визначення методологічних засад правового регулювання особистих немайнових відносин щодо літературних творів, а також розкрити особливості здійснення і захисту особистих немайнових прав на літературні твори.

Зазначена мета конкретизується в наступних **завданнях дослідження**:

- 1) окреслити проблему реалізації свободи літературної творчості як передумови виникнення особистих немайнових правовідносин з приводу літературних творів;
- 2) надати характеристику літературним творам як об'єктам авторського права;
- 3) визначити види, зміст і суб'єкти особистих немайнових прав на літературні твори;
- 4) провести аналіз способів і меж здійснення особистих немайнових прав на літературні твори;
- 5) встановити форми і способи захисту особистих немайнових прав на літературні твори.

Об'єктом дослідження постають суспільні відносини в сфері здійснення та захисту особистих немайнових прав на літературні твори.

Предмет дослідження – особисті немайнові права на літературні твори.

Наукова новизна дослідження полягає в здійсненні комплексного аналізу інституту особистих немайнових прав на літературні твори, в тому числі порядку їх здійснення і захисту уповноваженими суб'єктами.

Методи дослідження. Задля повного розкриття і висвітлення питань, наведених у плані роботи, автором були використані наступні методи дослідження: аналізу та синтезу, діалектичний (як загальнонауковий, для проведення зв'язку між досліджуваними явищами та їх окремими аспектами), структурно-логічний, порівняльно-правовий, формально-правовий (використаний при аналізі положень чинного законодавства України) та ін.

Наукова новизна роботи полягає у вдосконаленні доктринальних підходів стосовно проблематики інституту особистих немайнових прав на літературні твори. Положення, зокрема, містяться в пропозиціях доповнення новими приписами Цивільного кодексу України та Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи були викладені в статті: Коліушко Ю. С. «Особисті немайнові правовідносини щодо літературних творів, що опублікована у збірнику наукових праць студентів «Цивільне регулювання суспільних відносин». К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 137–144.

Практичне значення роботи полягає в тому, що висновки й пропозиції автора можуть бути враховані в правотворчій та правозастосовній діяльності, а також в освітньому процесі при викладанні відповідних навчальних дисциплін студентам юридичних спеціальностей.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, що вміщують п'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (всього 74 найменування).

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН ЩОДО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

1.1. Реалізація свободи літературної творчості як передумова виникнення особистих немайнових правовідносин з приводу літературних творів

Людині, яка творить культуру навколо себе, властиво виражати себе, свій внутрішній світ, переживання та почуття в певних культурних формах. Основну частину з них становлять твори літератури, мистецтва, науки. Переважно на основі вказаних об'єктів роздумують над культурою того чи іншого народу, етносу, природою людини в цілому.

Творчою працею людини створюються всі багатства суспільства. Людство ніколи не досягне тієї межі в своєму розвитку, коли його цілком задовольнятимуть наявні засоби забезпечення життєдіяльності. Людина постійно перебуває у творчому пошуку, ніколи не стоїть на місці, завжди рухається вперед. У такий спосіб вона реалізовує свій інтелектуальний творчий потенціал. Творчість притаманна людині в будь-якій сфері – сільськогосподарській, промисловій, військовій справі, охороні здоров'я, що сприяє неоднозначному підходу до інтелектуальної розумової праці людини. Цілком допустимо визначити, що творчість являє собою вищий прояв самореалізації особистості, спрямований, з одного боку, на неї саму (адже має своїм джерелом самого творця), з іншого – на соціум, частиною якого є творець, але так само для наступних поколінь.

Тенденції розвитку науки, техніки, культури і виробництва, особливо на початку XXI ст., засвідчили, що людство у своєму розвитку підійшло до тієї межі, коли подальший прогрес буде зумовлюватися саме розумовою діяльністю людини. Тобто саме результати розумової діяльності – інтелектуальної діяльності,

будуть визначати стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої держави [59, с. 14-15].

Слід відзначити, що свобода літературної, художньої, наукової творчості гарантується в Україні на конституційному рівні – ст. 54 Основного закону [1]. На думку Н.В. Бочарової, конституційна свобода творчості людини постає як гарантована державою можливість, що охоплює собою:

- вибір займатися творчістю або ні;
- вибір виду творчості й організації творчого процесу;
- право розвивати творчі здібності;
- право на державну підтримку творчої діяльності;
- право на розпорядження результатами творчої праці;
- право на захист свободи творчості й результатів творчої діяльності [25, с. 71].

Слід наголосити, що перші три з зазначених елементів не піддаються правовому регулюванню, адже передбачають реалізацію творчого процесу, що піддається саморегуляції й базується на внутрішньому досвіді людини. В свою чергу, останні три елементи піддані правовій регламентації, адже охоплюють собою як державну підтримку творчої праці, так і механізми охорони й захисту результатів такої діяльності.

Окрім цього, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості міститься в ст. 309 ЦК України. Так, фізична особа має право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також на вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості. Передбачається також заборона цензури процесу і результатів творчості [4]. Цікаво, що відповідна норма розміщена в розділі ЦК України, присвяченому особистим немайновим правам, які забезпечують соціальне буття людини. Отже, роль творчості значима як для окремої людини, так і суспільства, яке дотикається в той чи інший спосіб з її результатами.

Погодимося також із А.В. Дмитрук у тому, що свобода і творчість перебувають в тісному взаємозв'язку, адже свобода це запорука творчості, тоді як

творчість відкриває нові можливості для свободи. Така позиція підтверджується зазначеними положеннями Конституції України. Дослідник виокремлює загальні ознаки творчості, зокрема:

притаманна людині якість;

виникає в процесі діяльності людини чи поєднанні різних видів діяльності;

базується на осмисленні наявного досвіду;

має своїм результатом нові якості матеріального й духовного буття;

реалізується в суспільстві та слугує джерелом його культурних цінностей

[33, с. 34].

Творчість містить у собі два значимі елементи:

по-перше, персонористський, тобто через творчість реалізуються здібності людини-людини (суб'єкта творчої праці);

по-друге, соціористський, тобто через творчість як діяльність виникає суспільно значущий продукт [25, с. 70].

Творча діяльність, зазначає Р. Еннан, це така діяльність, в результаті якої формується щось якісно нове, що вирізняється неповторністю, оригінальною та суспільно-історичною унікальністю. Види творчості визначаються характером творчої діяльності (наукова, художня, винахідника тощо). Будь-якій діяльності може бути притаманний творчий характер – як у духовному, так і в матеріальному виробництві. В спеціальному ж значенні творча діяльність за своєю природою духовна, а не матеріальна. Творча це така розумова (інтелектуальна) діяльність, що завершується створенням нового самостійного результату в сфері науки, техніки, мистецтва, літератури тощо [36, с. 11]. Як зазначає О. Штефан, творчий характер твору позначається його оригінальністю або новизною, що можуть виражатися як у змісті, так й у формі твору [72, с. 4].

Що стосується літературної творчості, то вона передбачає реалізацію людиною себе в інтелектуальній діяльності. Остання в широкому розумінні це не лише здібності людства до роздумів і раціонального пізнання, але й як таке ставлення людства до оточуючого світу, основний зміст якого становить прагнення до змін і перетворень цього світу в інтересах людей на основі його

пізнання. Відповідно, як і будь-який вид діяльності, інтелектуальна діяльність включає в себе мету свого здійснення, засоби, результат і сам процес. Результати інтелектуальної діяльності до їх засвоєння на практиці, виступаючи витвором процесу мислення, будуть мати вид інформаційного продукту, тобто носитимуть нематеріальний характер [62, с. 3].

З правової точки зору, результат творчості, в тому числі й літературної, отримує значення в якості інтелектуальної власності.

Походження виразу «інтелектуальна власність» пов'язують з французьким законодавством кінця XVIII ст. і, зокрема, з теорією природного права, яка набула свого найбільш послідовного розвитку в працях французьких філософів-просвітителів (Вольтера, Дідро, Гельвеція, Гольбаха, Руссо) і згідно з якою право творця будь-якого творчого результату, хай то буде літературний твір або винахід, є його невід'ємним природним правом, виникає з самої природи творчої діяльності «й існує незалежно від визнання» цього права державною владою. У вступній частині до французького патентного закону від 7 січня 1791 р. відзначалося, що «будь-яка нова ідея, проголошення і здійснення якої може бути корисним для суспільства, належить тому, хто її створив, і було б обмеженням прав людини не розглядати новий промисловий винахід як власність його творця» [21, с. 123].

У загальноживаному розумінні інтелектуальна власність – це права на результати розумової діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах, які є об'єктом цивільно-правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися, розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які, будучи благом нематеріальним, зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, передбачених законом [32, с. 106].

Інтелектуальна власність – це виключні права фізичної чи юридичної особи на результати інтелектуальної діяльності, а також прирівняні до таких засоби індивідуалізації юридичних осіб, продукції, виконуваних робіт, послуг тощо [62, с. 5].

У науковій термінології поняття інтелектуальної власності використовується з 50-х рр. ХХ ст. і включає в себе три основні елементи, що становлять певну діалектичну єдність, а саме:

- 1) продукт розумової, інтелектуальної праці – продукт творчих зусиль, що має смислове значення для певного, інтелектуально підготовленого кола осіб;
- 2) інтелектуальна власність як сукупність прав на індивідуальний продукт;
- 3) нематеріальний актив – об'єкт інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також аналогічні права, визнані в установленому законодавством порядку об'єктом права платника податків [37].

Інтелектуальна власність має подвійну природу. Право, що виникає у творця на досягнутий результат інтелектуальної, творчої діяльності, подібне до права власності, яке виявляється в особі, працею якої створено матеріальну річ. Право на результат творчої діяльності забезпечує його власнику виняткову можливість розпоряджатися цим результатом на свій розсуд з усуненням третіх осіб від втручання у виняткову сферу правоволодіння, може передаватися іншим особам (або надавати дозвіл на його використання) і за цілим рядом ознак належить до майнових прав, і справді подібне до права власності [21, с. 126-127].

Законодавець (ЦК України) не дає безпосереднього визначення поняття інтелектуальної власності. Він лише вказує на поняття права інтелектуальної власності права особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається законом [4].

Відносини інтелектуальної власності це окрема значна сфера суспільних відносин, які піддані цивільно-правовому регулюванню. О.Р. Шишка вказує, що відносини інтелектуальної власності є підгалуззь цивільного права, однак забезпечуються засобами й способами охорони інших галузей права. З точки зору змістовного та сутнісного аспектів, ці відносини є цивільними, а тому повинні бути складовою предмета цивільного права й піддаватися впливу методами

цивільно-правового характеру на юридично значиму поведінку їх учасників [69, с. 259-260]. На думку О.І. Харитонової, правовідносинам інтелектуальної власності притаманні кілька специфічних ознак, а саме:

- 1) спеціальний і чітко визначений об'єкт – результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- 2) спеціальна підстава виникнення – створення об'єкта, що охороняється чи здатен підпадати під охорону законодавства про інтелектуальну власність;
- 3) поєднання імперативного і диспозитивного елементів при визначенні прав та обов'язків їх учасників;
- 4) можливість поєднання зобов'язальних і речових елементів;
- 5) цільовий характер, що полягає в забезпеченні використання й правової охорони об'єктів інтелектуальної власності [67, с. 330].

З точки зору об'єктів, у науці прийнято виділяти два великі інститути права інтелектуальної власності: авторське право і суміжні права; промислова власність. В структурі промислової власності, в свою чергу, виділяють патентні права, права на нетрадиційні об'єкти, а також права на засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу. Охорона більшості об'єктів права інтелектуальної власності здійснюється завдяки положенням ЦК України, а також окремим спеціальним законодавчим актам (до прикладу, Закони України «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» тощо).

Звертаючись безпосередньо до інститутів авторського права та суміжних прав, зазначимо їх відмінність. Авторське право охоплює собою охорону творів, особистих немайнових і майнових прав авторів та майнові права інших осіб, які на передбачених законом підставах набули права на твори. В своїй основі авторське право закріплює за автором виключне право дозволити чи заборонити використання твору. В свою чергу, суміжні права передбачають охорону таких об'єктів як виконання, фонограми, відеограми, програми організацій мовлення, особисті немайнові й майнові права на них. Подібні об'єкти частково (до прикладу, виконання) постають залежними від авторського права (наявності

твору), а частково (фонограма, програма організації мовлення) є незалежними від нього [70, с. 8].

Джерелами правової охорони авторського права і суміжних прав постають, передусім, Конституція України (ст.ст. 41, 54), Цивільний кодекс України, Закон України «Про авторське право і суміжні права». Окрім цього, деякі питання охорони містяться в інших законодавчих (Закони України «Про кінематографію», «Про друковані засоби масової інформації» та ін.) й підзаконних (Постанови Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір», «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» та ін.) актах.

Отже, подібно як це має місце з предметом цивільного права, предмет права інтелектуальної власності складають майнові та особисті немайнові правовідносини інтелектуальної власності. Останні можуть бути розподілені за об'єктами права інтелектуальної власності. Їх перелік міститься в ст. 420 ЦК України. Серед них, зокрема, визначені літературні та художні твори. Разом із комп'ютерними програмами та базами (компіляціями) даних вони складають об'єкти авторського права (ст. 433 ЦК України) [4].

Звертаючись безпосередньо до особистих немайнових прав автора літературного твору, зазначимо, що сутнісно важливою їх характеристикою постає незалежність від майнових прав. Зазначений незалежний характер особистих немайнових прав підтверджується, окрім положень ЦК України, Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів 1971 року. Так, у ст. 6bis йде мова про те, що автор має право вимагати визнання свого авторства на твір, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору чи іншому посяганням, що може зашкодити честі й репутації, незалежно від майнових прав, а навіть й після їх відступлення [2]. Положення про незалежність особистих немайнових прав автора від майнових містить й Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» від

04.06.2010 року. В ній зазначається, зокрема, що особисті немайнові права не залежать від майнових, а тому при переданні виключних майнових прав на твір особисті немайнові права залишаються за автором. Окрім цього, важливо додати, що особисті немайнові права автора охороняються безстроково [13].

Водночас, незважаючи на незалежність особистих немайнових прав автора від майнових, вони все ж тісно пов'язані одні з одними. К. Дюкарева доводить це твердження положеннями чинного законодавства України. Так, згідно з ч. 1 ст. 438 ЦК України автор право вимагати зазначення свого імені в зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо. Тому творець може здійснювати своє право на зазначення імені в разі використання його твору. В такий спосіб право на зазначення імені є особистим немайновим, а право на використання твору – майновим правом автора. Тобто в ситуації використання твору спостерігається взаємозв'язок особистих немайнових і майнових прав автора [34, с. 23]. З цього приводу відзначимо Постанову Верховного Суду від 11.11.2020 року, в якій касаційний суд прийшов до висновку, що факт надання автором своїх неопублікованих творів третій особі для ознайомлення не свідчить про вчинення автором дій, спрямованих на розпорядження авторськими майновими правами на цей твір [18]. Зазначене положення свідчить про тісний зв'язок особистих немайнових і майнових прав автора.

Головною метою існування особистих немайнових прав автора В. Качуровський називає зміцнення та захист суспільно-правового статусу автора. В основі такого статусу лежить індивідуальність автора та його цінність для суспільства. При цьому належним чином забезпечений суспільно-правовий статус автора чинить необхідним регламентацію законодавчих положень щодо захисту інтересів автора, охорони творів, закріплення зв'язку між автором і твором тощо [40, с. 50-51]. Таким чином, завдяки належній правовій регламентації особистих немайнових прав відбувається не лише утвердження суспільної цінності авторів, але й необхідний правовий захист об'єктів їх інтелектуальної, творчої діяльності, в тому числі й літературних творів.

Специфіка особистих немайнових правовідносин щодо об'єктів авторського права полягає в тісній поєднуваності регулятивного та охоронного їх елементів. Йдеться про те, що особисте немайнове авторське право має абсолютний характер, тобто автор твору (в т.ч. літературного) з моменту його створення має право на повагу до нього як до автора, визнання його автором. При цьому такі вимоги звернені до кожної особи. В зв'язку з цим, присутній тісний зв'язок регулятивного та охоронного елементів особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів. Регулятивний має місце тоді, коли дії учасників стосовно об'єкту авторського права носять правомірний характер, тобто особисті немайнові права автора не порушуються. В свою чергу, охоронний елемент реалізовується за тієї ситуації, при якій учасники порушують своїми діями особисті немайнові права автора. Як слушно наголошує Є. Фесенко, охорона авторського права це один із способів стимулювання творчої діяльності, а також збагачення національної культурної спадщини. При цьому для отримання правової охорони об'єкти авторського права повинні, по-перше, мати творчий характер, по-друге, бути вираженими в об'єктивній формі [66, с. 83].

Отже, особливостями особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів слід визначити: 1) виникають з моменту створення літературного твору як об'єкта авторського права; 2) мають в своїй основі тісний зв'язок автора та літературного твору як результату його інтелектуальної, творчої діяльності; 3) взаємопов'язані з майновими правовідносинами; 4) поєднуваність регулятивного та охоронного елементів; 5) реалізуються щодо захисту літературних творів та інтересів автора, його честі та гідності, визнання; 6) спрямовуються на зміцнення та захист суспільно-правового статусу автора.

Фундаментальною передумовою виникнення особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів постає реалізація свободи літературної творчості. Свобода творчості являє собою особливу потенцію людини, що позначає її як творця об'єкта інтелектуальної діяльності. З одного боку, вона слугує способом реалізації людини в її бутті, а з іншого – необхідним елементом культурного розвитку людства, тобто результати творчої праці значимі для всього

суспільства. Особливо це стосується літературної творчості, яка в своїй основі містить словесне вираження, позначення, образність, символічність. Свобода саме літературної творчості це особливий прояв свободи, що передбачає передачу всього потенціалу людини (інтелектуального, духовного, психологічного тощо) засобами слова.

1.2. Літературні твори як об'єкти авторського права

Слід розпочати з того, що в цілому об'єктом авторського права постає твір. Чинне законодавство, хоча й визначає перелік творів, що охороняються авторським правом, однак не надає визначення поняттю «твір», тому його розуміння варто шукати в науковій літературі.

Так, О.А. Підпригора та О.О. Підпригора визначають твір як результат творчої праці автора, комплекс ідей, образів, поглядів тощо [58, с. 31].

У свою чергу, О.П. Орлюк розуміє твір як результат інтелектуальної, творчої праці, який втілюється у доступну для сприйняття матеріальну, об'єктивно виражену форму [59, с. 119].

На думку С.В. Бондаренко, твір є сукупність ідей, думок, міркувань, образів, наукових положень, оцінок, висновків, пропозицій тощо, які виникли у процесі творчої діяльності автора і знайшли своє відображення у певній об'єктивній формі [24, с. 54].

Таким чином, твір:

по-перше, пов'язаний із процесом творчої діяльності автора, є результатом такої діяльності;

по-друге, постає як вираження поглядів, оцінок, уявлень, висновків тощо автора;

по-третє, виражений в певній об'єктивній формі.

У літературі вказується, що твір як об'єкт авторського права може отримати правову охорону, тільки якщо він відповідає певним сутнісним ознакам:

1) творчий характер – передбачає, що твір повинен бути результатом інтелектуальної, творчої діяльності автора; при цьому тут важливо додати положення про те, що твір повинен бути оригінальним, тобто новим; при цьому, як відзначає С.В. Бондаренко, ідеї, висвітлені автором у творі, не обов'язково повинні бути новими, але важливо, щоб «твір відрізнявся від своїх попередників, не був копією або наслідуванням інших творів, був індивідуалізованим вираженням творчого задуму автора» [24, с. 55];

2) об'єктивна форма його вираження – передбачає певною мірою публічне сповіщення чи публікацію твору; при цьому форма твору може бути різною – усною, письмовою, об'ємно-просторовою, зображувальною тощо; навіть у випадку усного вираження твору (лекції, промови, проповіді тощо) останній прирівнюється до опублікованого; її слід відрізнити від об'єктивності твору; остання передбачає дійсне, безумовне існування твору поза й незалежно від свідомості людини, безвідносно до того, в якій формі він виражений; при цьому він має бути саме об'єктивно вираженим (на якомусь матеріальному носії), адже, до прикладу, якщо якась ідея «зафіксована в серці» автора, вона не може бути сприйнята як об'єктивно виражена, оскільки до неї не має доступу жоден, окрім автора [72, с. 5];

3) твір будь-якого змісту може бути об'єктом правової охорони, за винятком обмежень, що встановлені законодавством; іншими словами, жанр обсяг, призначення та мета твору не впливає на його здатність бути об'єктом авторського права;

4) об'єктом правової охорони можуть бути як оприлюднені, так і не оприлюднені твори; вказане пов'язано з тим, що авторське право починає діяти з моменту створення твору; тим не менше, більш безпечним для автора (з точки зору уникнення ситуацій порушення його прав) все ж видається оприлюднення твору.

Останні дві ознаки стверджуються ч. 2 ст. 8 Закону «Про авторське право і суміжні права», яка передбачає, що правовій охороні підлягають всі твори, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно

від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо) [5].

В свою чергу, не можуть отримати авторсько-правову охорону такі об'єкти як: повідомлення про новини дня або поточні події; твори народної творчості (фольклор); офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади, видані органами державної влади у межах їх повноважень; державні символи України, державні нагороди; символи і знаки органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій; грошові знаки; розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних [5].

Варто наголосити, що твір підлягає правовій охороні, навіть якщо він не завершений, тобто завершений і не завершений твір рівноцінні, з точки зору вимог до надання їм правової охорони. Водночас, особливої складності в сенсі правової охорони набуває неопрілюднений твір автора. Якщо останній дізнається, що його твір стає викраденим, запозиченим, а далі й оприлюдненим без його згоди й не під його ім'ям, за захистом свого права він змушений звертатись до суду, надавши докази свого авторства. Наголосимо, що твір отримує правову охорону з моменту свого створення, а не оприлюднення. В такий спосіб, з одного боку, суттєво полегшується визнання авторства, однак з іншого – ускладнюється питання захисту прав автора.

О. Штефан поділяє ознаки правової охорони творів як об'єктів авторського права на основні та додаткові. Так, основними постають ознаки творчого характеру твору та його вираження в об'єктивній формі, тоді як додатковими – ознаки змісту, завершеності твору та його оприлюднення. При цьому основні ознаки, зазначає дослідниця, необхідні й достатні для правової охорони твору, а додаткові є факультативними, в такий спосіб збільшуючи кількість творів, які підлягають правовій охороні [72, с. 4].

Таким чином, зазначимо, що згідно зі ст. 433 ЦК України та ст. 8 Закону «Про авторське право і суміжні права» об'єктами авторського права постають літературні твори. При цьому додамо, що законодавець в рамках цих актів по-різному формулює відповідний об'єкт авторського права: ЦК України – «літературні та художні твори», а Закон – «літературні твори». Закон не містить формулювання художніх творів, хоча й надає їх перелік (драматичні, музичні, твори образотворчого мистецтва тощо). Окрім цього, відзначимо, що Закон «Про авторське право і суміжні права» відділено розглядає «літературні письмові твори» в якості об'єктів авторського права, тоді як ЦК України – «літературні та художні твори». Отже, коли йдеться про літературні твори як об'єкти авторського права, то, виходячи з положень ст. 8 Закону «Про авторське право і суміжні права» вони формулюються: «літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо)» [4; 5].

Вважаємо за необхідне в подальшому на рівні законодавства ЦК України та Закону «Про авторське право і суміжні права» узгодити формулювання літературних творів як об'єктів авторського права.

Наразі ж зупинимось на тлумаченні поняття «літературний твір», що міститься в науковій літературі.

Ще відомий цивіліст Г.Ф. Шершеневич визначив літературний твір як продукт духовної творчості, що виражений письмово чи словесно і призначений до суспільного користування. Вчений виокремив три ознаки літературного твору: це продукт духовної діяльності; зовнішня форма, за якої цей продукт стає доступним і закріплює своє існування; призначений для суспільного користування [68, с. 154].

В свою чергу, з точки зору Т. Макарова, літературний твір являє собою об'єктивно виражений (усно чи письмово) результат творчої діяльності, що містить юридично значущі елементи, такі як художні образи, мова, і юридично байдужі елементи, такі як тема, матеріал, ідейний зміст, сюжет [47, с. 12].

Українська дослідниця І. Петренко пропонує наступне розуміння літературного твору: завершений чи незавершений, оригінальний результат творчої праці автора будь-якого змісту, який має словесну форму вираження й закріплений усно чи письмово [57, с. 45].

Як бачимо, запропоновані визначення поняття літературного твору досить відрізняються за своїм змістом. Якщо ж виокремити спільні ознаки, то вони можуть бути наступними: по-перше, літературний твір є результатом творчої праці автора; по-друге, має словесну форму вираження; по-третє, фіксується усно чи письмово. Водночас, ми переконані, що, враховуючи сучасні реалії суспільного розвитку, не можна вести мову про призначення літературного твору для суспільного користування (як це зазначав Г.Ф. Шершеневич). Йдеться про те, що літературний твір передусім постає проявом реалізації людини в її бутті, тобто виражає її саму як творця. Безумовно, що в подальшому літературний твір буде опановуватися суспільством, однак це не є його основна ознака. Від того, що, до прикладу, він не буде опановуватися суспільством, твір не втрачає своєї значимості, в тому числі перспектив правової охорони.

Специфіка літературних творів як об'єктів авторського права полягає, передусім, у тому, що вони мають словесну форму вираження. Література це мистецтво слова. В свою чергу, слово постає найбільш гнучким «матеріалом», адже дозволяє зображувати будь-яке явище, як існуюче, так і неіснуюче. Для слова не існує перешкод, воно передає рух і зупинку, динамічне і статичне. Завдяки цьому слово реалізовується як потужний творчий «інструмент».

З точки зору своєї об'єктивної форми вираження, літературний твір втілюється в слові, має словесний вираз. Це форма вираження твору, тоді як об'єктивна форма твору – це носій, на якому його зафіксовано: папір, електронний носій тощо [57, с. 43].

Значимим для правової охорони літературного твору є ознака його оригінальності. Це означає, що твір повинен володіти унікальними ознаками, за якими він якісно відрізняється від аналогічних чи попередніх творів. Оригінальність вказує на те, що твір є результатом творчої праці особи. При

цьому, слід звернути увагу на те, що в творі можуть бути використані вже існуючі, а не нові ідеї. Від цього він не втратить своєї оригінальності. Важливо інше: аби літературний твір відрізнявся від попередників, не був копією чи наслідуванням іншого твору [петренко, с. 44]. Додамо тут посилання на ч. 3 ст. 8 Закону «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якої правова охорона поширюється на форму вираження твору, й не поширюється на ідеї, концепції, методи тощо, навіть якщо вони виражені, пояснені, проілюстровані в творі [5].

Оригінальність літературного твору пов'язана з його новизною. Останню розуміють як синонім оригінальності. Новизна виражається в новому уявленні, новій думці, новому погляді при створенні твору. Вона може стосуватися форми, змісту, ідеї, концепції. Отже, для своєї правової охорони літературний твір повинен бути оригінальним, новим, унікальним, неповторним, що в цілому демонструє сутність творчості людини, її творчої праці.

Твір вважається оригінальним за умови наявності в ньому особистого інтелектуального (творчого) внеску автора в обсязі, що є достатнім для виникнення охоронюваного законом самостійного об'єкта інтелектуальної власності, презумпція правомірності якого не заперечена судом у встановленому законом порядку. При цьому розмір необхідного обсягу такого творчого внеску не може бути визначений наперед й однаково для всіх видів творів, з огляду на індивідуальність та оціночний характер творчості, що зумовлює визначення достатності творчості внеску судом у кожному конкретному випадку. При цьому розуміння достатності творчого внеску може застосовуватися в контексті сформованих судовою практикою положень про презумпцію наявності творчого внеску (або оригінальності). Відповідно, виходячи з цієї презумпції, автор твору не повинен доводити, що останній є результатом його творчої діяльності, адже авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення [61, с. 70].

Таким чином, в якості об'єкта авторського права літературний твір характеризується наступними значимими ознаками: по-перше, є результатом творчої праці автора; по-друге, має словесну форму вираження; по-третє,

фіксується усно чи письмово. Ми прийшли до висновку, що для своєї правової охорони літературний твір повинен бути оригінальним і новим, тобто демонструвати особистий творчий внесок автора (творця), хоча такий його атрибут не є предметом доказування з боку автора. Останній перебуває під «презумпцією» авторства, тобто результат його творчої праці залишається новим і оригінальним, допоки не буде доведено протилежне. Водночас ключова ознака саме літературного твору як об'єкта авторського права полягає в словесній формі його вираження. Це означає, що вся дійсність як зміст твору демонструється засобами слова.

1.3. Види, зміст і суб'єкти особистих немайнових прав на літературні твори

Враховуючи загальнотеоретичний підхід до розуміння структури правовідносин, слід виділяти подібну структуру особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів. Вона охоплюватиме: суб'єктів, об'єкти та зміст (права та обов'язки учасників).

Так, безпосереднім об'єктом особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів будуть самі літературні твори. Про них ішла мова в попередньому підрозділі.

В свою чергу, суб'єктами розглядуваних нами правовідносин будуть, передусім, сам автор літературного твору, а також інші фізичні та юридичні особи.

Відповідно до ст. 421 ЦК України суб'єктами прав інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до закону чи договору [4].

Тобто суб'єкт права інтелектуальної власності – це творець об'єкту права інтелектуальної власності та інші особи, яким належать права інтелектуальної

власності. Відповідно, творцем є фізична особа, творчою працею якої створюється об'єкт права інтелектуальної власності. Юридична особа не може бути творцем права об'єкту інтелектуальної власності, так як не володіє ознаками людини як такої, якій притаманні здатність мислити і створювати певні речі. Остання може бути лише іншою особою, якій належать права інтелектуальної власності.

Загалом слід виділяти правоздатність і дієздатність авторів. Правоздатність це їх здатність бути носіями прав і обов'язків у сфері авторського права, тоді як дієздатність постає здатністю своїми діями набувати певних прав і обов'язків. Водночас, слід наголосити, що визнання особи творцем не залежить від рівня її дієздатності. Ним може бути обмежено дієздатна, недієздатна особа, неповнолітня чи малолітня. Що стосується, до прикладу, малолітніх осіб, то відповідно до ч. й ст. 31 ЦК України вони вправі здійснювати особисті немайнові права інтелектуальної, творчої діяльності [4]. При визначенні питання про визнання твору, створеного малолітньою особою, об'єктом авторського права, варто виходити з загальних критеріїв охороноздатності твору, що застосовуються незалежно від віку та обсягу дієздатності особи. В ситуації, коли твір є результатом самостійної творчої праці особи, він отримує авторсько-правову охорону [70, с. 36].

Суб'єктів права інтелектуальної власності можна умовно поділити на дві групи:

- 1) первинні – особи, що набули права інтелектуальної власності в результаті створення або державної реєстрації прав на об'єкт права інтелектуальної власності; до цієї групи законодавець відносить автора (творця), якому належить весь обсяг особистих немайнових та майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності;
- 2) вторинні – суб'єкти, які самі нічого не створюють, проте, відповідно до закону або договору набувають у встановленому порядку майнових прав інтелектуальної власності; тому визнаються також її суб'єктами.

Суб'єкти права інтелектуальної власності спрямовують свою діяльність

щодо об'єктів, тобто певних благ матеріального та нематеріального характеру, з приводу яких виникають, змінюються та припиняються певні правовідносини. Авторське право, яке, хоча й виникає в силу створення твору, може бути зареєстроване (права особи на твір). Зареєстрованими можуть бути й договори, які стосуються права автора на твір. Порядок такої реєстрації визначається Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 року [9].

Суб'єктами авторського права на твір можуть бути співавтори. Відповідно до ст. 13 Закону «Про авторське право і суміжні права» це особи, які спільно своєю творчою працею створили твір. Якщо твір створюється в співавторстві, то авторське право на нього належить всім співавторам, безвідносно до того, чи твір утворює одне ціле чи складається з частин, де кожна має самостійне значення. Водночас слід додати, що, незважаючи на угоду між співавторами, особисті немайнові права здійснюються кожним із них самостійно. Окрім цього, угодою між співавторами не може бути встановлено, що особисті немайнові права одного з них здійснює інший чи інші співавтори. Це пов'язано з тим, що особисті немайнові права автора невіддільно пов'язані з особою автора, є невідчужуваними і непередаваними [34, с. 24].

Твір може бути опубліковано також і анонімно чи під псевдонімом. У такому випадку представником автора виступатиме видавець, який і буде захищати його права. Така ситуація матиме місце до того часу, поки автор не розкриє свого імені й не заявить про своє авторство на твір [5].

У цілому особисті немайнові права автора вважаються безстроковими, тобто після смерті автора такі права охороняються (захищаються) його спадкоємцями. Це права, які існують самостійно, без їх суб'єкта. При цьому деякі дослідники вважають, що неможливо здійснювати особисті немайнові права після смерті автора, адже відсутній сам автор, тобто єдина особа, яка їх реалізовувала. Ч. 2 ст. 423 ЦК України визначає, що особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам у випадках, передбачених законодавством [4]. Виходячи з цього, вважається, що при житті автор реалізовує особисті немайнові права в повному обсязі, а після його смерті окремі з таких

прав реалізуються його спадкоємцями в звуженому обсязі: оприлюднення, вказівка імені чи псевдоніму, реєстрація об'єктів та ін. З таким підходом варто погодитись, додавши, що в такий спосіб може йти мова про реалізацію особистих немайнових прав автора в повному та частковому вираженні. При повному вираженні відповідні права здійснюються самим автором при його житті, тоді як при частковому – лише окремі з них його спадкоємцями та іншими особами.

Водночас, як слушно зауважує М. Мікуліна, чинне законодавство України не передбачає порядку:

- узгодження дій спадкоємців з прижиттєвою волею творця;
- захист інтересів творця іншими особами (не спадкоємцями);
- захист інтересів творця не визначеними з його волі особами [51, с. 44].

А тому, отже, законодавство про авторське право в цих аспектах повинне бути вдосконалено.

Зміст розглядуваних нами особистих немайнових правовідносин у сфері авторського права складатимуть, з одного боку, особисті немайнові права автора, а з іншого – обов'язки інших фізичних і юридичних осіб щодо визнання авторства, заборони його порушення.

Особисті немайнові правовідносини щодо літературних творів передусім отримують свою реалізацію завдяки правовій фіксації особистих немайнових прав автора літературного твору. Виходячи з положень ст. 423 ЦК України, особистим немайновим правам інтелектуальної власності притаманні в цілому:

- а) належність творцеві об'єкта права інтелектуальної власності (у випадках, передбачених законом, такі права можуть належати й іншим особам);
- б) незалежність від майнових прав інтелектуальної власності;
- в) неможливість відчуження (передавання), за винятком випадків, визначених у законі.

Цивільне законодавство України визначає наступні особисті немайнові права інтелектуальної власності:

- 1) бути визнаним творцем об'єкта права інтелектуальної власності;

2) перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, яке здатне завдати шкоди честі або репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;

3) інші особисті немайнові права, визначені законом [4].

Звертаючись безпосередньо до об'єктів авторського права, зазначимо наявність й інших особистих немайнових прав, які належать автору, в т.ч. і літературного твору. Такими відповідно до ст. 438 ЦК України визначені:

1) вимагати зазначення свого імені завдяки використанню твору;

2) забороняти зазначати своє ім'я завдяки використанню твору;

3) обирати псевдонім завдяки використанню твору;

4) на недоторканність твору [4].

Особисті немайнові права автора (зокрема, й літературного твору) конкретизуються в положеннях ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Ними є:

1) вимагати визнання авторства в спосіб зазначення належним чином імені автора на творі та його примірниках, а також за умови будь-якого публічного використання твору;

2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо автор бажає залишитись анонімним;

3) вибирати псевдонім, зазначати й вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі та його примірниках, а також за умови будь-якого його публічного використання;

4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора [5].

З точки зору Г. Яреги, особисті немайнові права автора є суб'єктивні права автора, що мають особистий, немайновий, абсолютний, безстроковий характер і виникають з моменту вираження в об'єктивній формі оригінального результату творчої діяльності людини (твору) [74, с. 219].

В свою чергу, В. Качуровський вважає, що класифікація особистих

немайнових прав повинна охоплювати: право на визнання людини творцем об'єкта; право на ім'я автора (творця) й інші способи індивідуалізації; право на недоторканність об'єкта; інші особисті немайнові права [41, с. 84]. Отже, як бачимо, підхід цього дослідника в цілому збігається з законодавчо визначеним.

Особисті немайнові права належать й авторам службових і складених творів. Що стосується службових творів, то згідно зі ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права» особисте немайнове право на службовий твір належить його автору. Тоді як майнові права вже можуть розподілятися між автором і роботодавцем за договором чи відповідно до положень законодавства. В свою чергу, в ситуації за складеними творами, упорядникам належать авторські права на підбір і розташування творів, інші дані, що є результатом творчої праці (упорядкування). Водночас упорядник повинен поважати права авторів творів, які були ним упорядковані. Останні також мають право самостійно використовувати свої твори незалежно від збірника творів, якщо інше не передбачено договором з упорядником [5].

Окремі науковці наголошують на важливості закріплення в чинному законодавстві України права автора на оприлюднення твору. Іншими словами, йдеться про перше повідомлення чи ознайомлення зі змістом твору, а вже опублікування може бути подальшою дією автора. Тісно пов'язані з цим правом також і право на відкликання твору, на вилучення його з обігу, на публічну відмову від ідеї твору, на протидію знищенню твору та ін. [51, с. 45].

Слід відзначити, що в Україні Основним законом заборонена цензура. Це, зокрема, означає, що жодна цензура не може позбавити автора його авторських прав. Так само, жодна фізична чи юридична особа не може перешкоджати набуттю правової охорони творів будь-якого змісту. Ніхто також не має права вимагати, аби твір був вилучений, заборонений, знищений, навіть якщо його зміст суперечить інтересам таких осіб, ідеологічним поглядам тощо. Водночас законодавство будь-якої держави вводить деякі обмеження щодо змісту творів, у тому числі й літературних. Серед таких мотивацій передбачені ті, що стосуються забороненого змісту творів, а саме: пропаганда війни, тероризму, геноциду,

розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, порнографія, заклики до зміни конституційного ладу, вчинення злочинів проти держави та ін. Твір також не повинен містити інформацію, що містить державну чи комерційну таємницю, чи яка може бути використана на шкоду інтересам держави. Однак такі обмеження не слід вважати цензурою. При них незалежність правової охорони твору від його змісту залишається [72, с. 6].

До прикладу, на сьогодні в Україні Державним комітетом телебачення і радіомовлення України публікуються Переліки книжкових видань, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права й свободи людини. Останній опублікований 17.05.2021 року. Він містить перелік із 254 творів (книг), виданих у Російській Федерації чи окупованих районах Донецької та Луганської областей, із позначенням автора, назви твору, видавництва та міжнародного стандартного книжкового номера (ISBN). Як зазначається в опублікованому Переліку, його мета полягає в застереженні суб'єктів господарювання від марних спроб отримати дозволи на ввезення цих видань в Україну, а також орієнтуванні правоохоронних органів, юридичних і фізичних осіб про те, що факти розповсюдження відповідних творів (книг) можуть містити ознаки злочинів, які передбачені ст.ст. 109, 110, 300 та 436 Кримінального кодексу України [12]. Слід відзначити, що публікація таких Переліків заборонених видань постає спробою України відповісти на потужну інформаційну атаку, яка чиниться з боку Російської Федерації на українське суспільство.

В практиці Європейського суду з прав людини сформовані підходи до розуміння сутності свободи вираження поглядів та їх обмежень. Так, у ст. 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод сформульоване положення про те, що свобода вираження поглядів може підлягати обмеженням, які визначені законом та є обов'язковими в демократичному суспільстві [3]. Критерій законності охоплює собою якість закону, його публічність, доступність, передбачуваність. Правомірне обмеження повинне здійснюватися відповідно до

закону, спиратися на норми права. Другий критерій правомірних обмежень стосується необхідності в демократичному суспільстві. Тут суди для ухвалення рішення повинні виходити з принципу пропорційності, тобто чи мета обмеження пропорційна засобам її досягнення. Під метою розуміється інтерес держави, яка свого роду втручається в свободу вираження поглядів (наприклад, захист національних інтересів, територіальної цілісності тощо), а засобом є захід, вжитий щодо тих чи інших індивідів, які реалізовували свою свободу вираження поглядів (до прикладу, заборона на публікацію тощо) [30, с. 250-251]. Отже, при оцінці запровадження обмежень стосовно поширення в Україні окремих книжкових видань, виданих у Російській Федерації та окупованих районах Донецької та Луганської областей, слід виходити з означених критеріїв.

Таким чином, суб'єктами особистих немайнових прав на літературний твір можуть поставати: творець, співавтори, а також інші особи, які можуть відповідні права реалізовувати: видавець, спадкоємці тощо. При цьому за умови реалізації таких прав при житті автора (авторів) йдеться про повне їх здійснення, тоді як після смерті – лише про часткове здійснення, адже особисте немайнове право автора носить безстроковий характер. Що стосується змісту особистих немайнових прав автора на літературний твір, то такими ми визначили: право на визнання людини творцем; право на ім'я автора (творця) та інші способи індивідуалізації (псевдонім, анонімність тощо); право на недоторканність об'єкта; інші права. Зазначені законодавцем права повинні бути розширені такими як: право на оприлюднення твору, на вилучення його з обігу, на відкликання твору. Автор твору не може бути позбавлений авторських прав, а твір – заборонений чи вилучений через цензуру, що є заборонена. При цьому законодавець для захисту національних і державних інтересів може встановлювати обмеження щодо змісту творів, які можуть знаходитися в обігу. В Україні такі обмеження пов'язані з військовою та інформаційною агресією Російської Федерації, завдяки чому затверджуються переліки творів (книг), що є забороненими для обігу в нашій державі.

РОЗДІЛ 2

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ НА ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР

2.1. Способи і межі здійснення особистих немайнових прав на літературні твори

З точки зору теорії цивільного права, здійснення суб'єктивного права являє собою «вільну можливість в його носія діяти в рамках належного йому права на свій розсуд». Важливо відзначити, що в цілому здійснення такого права не передбачає передумов чи обмежень. Хоча відмінність може мати місце при використанні тих чи інших способів здійснення цивільного права, для чого враховуватиметься фактор дієздатності особи. Суб'єктивне право, отже, це вже потенційна можливість для особи діяти певним чином. Свій зовнішній прояв розглядуване право знаходить в актах поведінки (діях) його носія. Загалом може йти мова про активні та пасивні дії (бездіяльність) [49, с. 48].

Здійснення суб'єктивних цивільних прав, очевидно, передбачає наявність певних меж. Поняття «межі здійснення суб'єктивних прав» досить активно дискутується в правовій науці. Так, до прикладу, О.Я. Рогач вважає, що межі здійснення суб'єктивних прав являє собою різновид правових обмежень, це правова гарантія забезпечення свободи поведінки особи. Вони встановлюються в законодавстві чи в інший юридично значимий спосіб для звуження сфери розсуду уповноваженого суб'єкта, тобто зменшення варіантів дозволеної для нього поведінки чи її повної заборони (якщо останній не дотримується інших учасників правовідносин й обмежувальних критеріїв) [60, с. 790].

В свою чергу, О. Кот розуміє межі здійснення суб'єктивних прав як свого роду «кордони наданої суб'єкту свободи». Це обмеження, що мають місце при здійсненні таких прав. За своєю юридичною конструкцією дослідник виділяє три групи меж здійснення цивільних прав:

- 1) індивідуальні – встановлені сторонами на рівні договору;

2) загальні – встановлені в законодавстві, мають, зазвичай, диспозитивний характер і діють переважно тоді, коли відсутні індивідуальні межі;

3) надзагальні – застосовуються (діють) тоді, коли відсутні будь-які інші обмеження в договорі чи законі [43, с. 135].

С.Ю. Серьогін розподіляє межі здійснення суб'єктивних прав на три групи:

I. обмеження, що охоплюють заборонні норми в законодавстві;

II. обмеження, що охоплюють права й інтереси третіх осіб;

III. обмеження, які суперечать основним положенням позитивістської правової теорії.

Що стосується останньої групи, то вони передбачають сутність об'єктивного права виходячи не з норми законодавства, а розсуду судді, до прикладу. Завдяки цьому принцип законності заперечується, а положення про те, що права встановлюються законом, нехтується [63, с. 141-142].

В літературі також визначається поняття «способи здійснення суб'єктивних цивільних прав». На думку О.П. Міщенко, це «дії чи комплекс дій або ж їх відсутність (бездіяльність) із використання можливостей, закладених у суб'єктивному цивільному праві, що вказують, за допомогою яких засобів, у якому порядку і відносно яких матеріальних чи нематеріальних об'єктів здійснюється відповідне суб'єктивне цивільне право». Дослідниця проводить класифікацію таких способів за кількома ознаками:

1. за правовою регламентацією: що регламентовані правом і такі, що не регламентовані правом;

2. за кількістю способів: виключні або альтернативні;

3. за підгалуззю цивільного права: речових, спадкових, прав, що виникають в сфері інтелектуальної власності тощо);

4. за наслідками використання того чи іншого способу: фактичні та юридичні;

5. за правомочностями носіями суб'єктивних прав: вчинення дій стосовно використання можливостей, які в праві закладені, а також вчинення дій стосовно захисту порушеного права [52, с. 74].

З нормативної точки зору, основи здійснення особою її суб'єктивних цивільних прав визначені в ст.ст. 12 та 13 ЦК України. Вони декларують наступне:

- по-перше, здійснення цивільних прав вільно та на власний розсуд;
- по-друге, якщо особа не здійснює свої цивільні права, цей факт не може визнаватися підставою для їх припинення;
- по-третє, поведінка особи постулюється як добросовісна та розумна, допоки протилежне не буде встановлене судом;
- по-четверте, здійснення особою цивільних прав відбувається на основі договору чи актів цивільного законодавства;
- по-п'яте, при здійсненні цивільних прав на особу покладається обов'язок не порушувати права інших осіб;
- по-шосте, при здійсненні цивільних прав на особу покладається обов'язок дотримання моральних засад суспільства;
- по-сьоме, при здійсненні цивільних прав особа не може вчиняти дії з наміром спричинити шкоду іншому або зловживати правом в інший спосіб [4].

Таким чином, переходячи до окреслення способів і меж здійснення особистих немайнових прав на літературні твори, зазначимо спершу, що воно повинно опиратися на зазначені вище загальні положення ЦК України як базові.

Вкажемо також, що в літературі міститься й розуміння способів здійснення авторських прав. Особливими їх ознаками О.П. Міщенко називає: являють собою дії чи бездіяльність носія таких прав, що визначені нормами позитивного цивільного права; особливий комплекс суб'єктів та об'єктів відносин, в яких вони реалізуються; мають форму суб'єктивного права автора; притаманна внутрішня диференціація залежно від тих чи інших авторських прав, які реалізуються. В цілому дослідниця приходить до висновку про можливість визначення двох груп способів здійснення авторських прав: договірні та позадоговірні. До останніх належить також і захист прав автора [53, с. 13-14].

Специфіка особистих немайнових прав автора літературного твору демонструє, що договірний спосіб здійснення їм не притаманний, адже відповідні

права не можуть відчужуватися чи передаватися. Відповідно, мова йтиме про позадоговірні способи здійснення розглядуваних прав. Більше того, загалом вони будуть сконцентровані на охороні й захисті особистих немайнових прав.

Наразі зупинимось на способах і межах здійснення різних особистих немайнових прав на літературні твори.

Здійснення права автора на ім'я. Слід, передусім, відзначити, що таке особисте немайнове право носить базовий характер щодо інших прав. Це пов'язано з тим фактом, що розглядувана категорія прав слідує й безпосередньо залежить від творця (автора). Відповідно, автор твору повинен так чи інакше ідентифікувати себе, тобто поєднати своє ім'я (справжнє або вигадане) й результат своєї творчої праці. Автор може реалізувати своє право на ім'я в такий спосіб: вказати справжнє ім'я (прізвище, ім'я чи прізвище, ім'я, по батькові); зазначити псевдонім; оприлюднити твір анонімно, в тому числі з зазначенням своїх ініціалів; використати знак чи сукупність знаків [44, с. 143]. Якщо твір перекладається іноземною мовою, з автором повинно бути узгоджено транслітеральний запис його імені відповідною мовою [74, с. 220].

Важливо вказати, що в Україні діє презумпція авторства (ст. 435 ЦК України), за якої вважається, що при відсутності доказів іншого автором твору вважатиметься та особа, яка зазначена автором на оригіналі чи примірнику твору. Що стосується літературних творів, то, зазвичай, авторство в подібний спосіб і зазначається – на примірниках твору.

Разом із тим, в сенсі реалізації права на ім'я автор може обрати псевдонім, тобто вигадане ім'я. Метою його використання, очевидно, постає бажання автора приховати своє справжнє ім'я. В цілому чинне законодавство не формулює обмежень щодо вибору автором псевдоніму. Проте, в науці сформувались уявлення про те, що псевдонім не може порушувати норми моралі, володіти образливим характером або вводити в оману читача [46, с. 206]. Р.О. Стефанчук додає до цього, що псевдонім не має збігатися з офіційним ім'ям третьої особи, якщо остання займатиметься тим самим видом діяльності, що й носій псевдоніма [65, с. 491]. В доповнення вченому зазначимо, що на практиці трапляються

випадки, коли одна особа обирає своєї псевдонімом ім'я іншої, яка теж публікується, проте під своїм іменем. Чи, до прикладу, дві особи обирають один і той же псевдонім. У такому разі критика й якась негативна оцінка можуть бути приписані іншій особі, не автору. В свою чергу, це може спричинити діловій репутації творця. Звідси, отже, слушною є пропозиція Г. Яреги щодо того, аби передбачити в законодавстві положення про те, що псевдонім не має збігатися з офіційним іменем третьої особи, якщо вона займається тим же видом діяльності, що й носій псевдоніма [74, с. 220].

В руслі здійснення права автора на ім'я він може також забороняти, щоб його ім'я задувалось, якщо він бажає залишитись анонімним. Відсутність інформації про ім'я автора свідчить про реалізацію цього права.

Останнім часом, як відзначають науковці, поширеним стало явище, коли такі твори як мемуари, автобіографії, сповіді й подібні до них пишуть інші люди, а не ті, що позначені на обкладинках книг. Такі особи (автори) називають гетеронімами. Вони на замовлення пишуть книги, які згодом видають під авторством іншої особи (замовника). Національне законодавство, як і багато інших, не містять розуміння поняття «гетеронім», однак правомірне існування цього явища цілком допустиме. Йдеться про співавторство – замовник і справжній автор можуть вважатися співавторами: другий з них фіксує та переробляє те, що розповідає перший. Дійсний автор (гетеронім) не може передати за договором свої особисті немайнові права замовнику, тобто залишатиметься справжнім творцем книги, однак може за тим же договором передати майнові права на твір за винагороду [59, с. 160].

Здійснення права автора на назву твору. За загальним правилом, правовій охороні піддається літературний твір як завершений об'єкт інтелектуальної власності. Однак, законодавство передбачає випадки, коли відповідна правова охорона може поширюватися й на назву твору (ст. 9 Закону «Про авторське право і суміжні права»). Дослідники з цього приводу відзначають, що для того, аби назва твору могла стати охоронюваним об'єктом авторського права, їй повинні бути притаманні кілька ознак:

- а) вона містить творчий елемент праці автора;
- б) має об'єктивну форму існування;
- в) є частиною твору;
- г) є оригінальною;
- д) здатна до самостійного використання [56, с. 19].

Подібні положення містить п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського і суміжних прав»: назва й інші частини твору, що можуть використовуватися самостійно, піддаються правовій охороні лише в тому разі, якщо вони є результатом творчої праці автора й оригінальними [13].

Здійснення права автора на оприлюднення твору. За своїм змістом таке право передбачає можливість автора публічно сповістити про твір. Це перші дії автора, що передбачають оприлюднення твору необмеженому колу осіб. У цілому твір оприлюднюється тільки один раз, за винятком випадку, коли автор скористався своїм правом на відгук оприлюдненого твору, а далі знову зробив твір доступним для публіки. Найважливішою умовою оприлюднення твору постає вільне волевиявлення автора щодо цього, його дозвіл. Це готовність творця представити твір суспільству. За умови відсутності згоди автора стосовно оприлюднення його твору, останній вважається неоприлюдненим. Автору на підставі цього надається право перешкоджати вільному використанню твору. Більше того, забороняється чинити тиск на автора щодо оприлюднення твору. Подібні дії неправомірні, вони порушують особисті немайнові права.

З точки зору способу своєї реалізації, право автора на оприлюднення твору охоплює собою будь-які дії, що роблять твір доступним для публіки, зокрема, через опублікування, публічний показ тощо. До прикладу, спочатку можлива публікація літературного твору, а далі його прочитання на радіо. Не буде вважатися оприлюдненням твору ознайомлення його з родичами, членами сім'ї, друзями [27, с. 180]. Разом із тим, попри значимість доведення твору до третіх осіб, найбільш важливо, щоб останні мали змогу ознайомитися з твором. Коло третіх осіб повинне бути необмеженим, заздалегідь не визначеним.

Оприлюднення твору, навіть здійснене з відома автора, може бути анульовано ним у спосіб відкликання твору. В цьому випадку твір знову отримує статус неоприлюдненого. Значимий також фактор одноразового оприлюднення твору, адже в такому разі починають діяти визначені законом обмеження майнових прав автора.

Оприлюдненим повинен бути твір у цілому, а не його частини, теми, сюжету, анотації, назви тощо. Якщо останнє має місце, твір не вважається оприлюдненим. Не буде оприлюдненням також попереднє знайомство з твором для подальшого укладення договору щодо його використання. Оприлюднення також слід відрізнити від опублікування твору (цей термін передбачений чинним законодавством України). Вони не тотожні за змістом. Оприлюднення більш широке поняття, воно охоплює собою й опублікування як свій елемент [31, с. 76-77].

Оприлюднення твору може бути здійснено як автором самостійно, так і через надання дозволу на ці дії іншим особам. Якщо твір не був оприлюднений за життя автора, такі дії може вчинити особа, яка успадкувала виключні майнові права на твір. Водночас оприлюднення твору спадкоємцем не може бути реалізоване, якщо автор чітко висловив свою волю в письмовій формі (заповіт, щоденник, листи тощо) про небажання оприлюднювати твір. Так само автор може висловити й протилежну волю, надати особливе розпорядження – оприлюднити твір після його смерті [50, с. 157-159].

Здійснення права автора на збереження недоторканності твору. Первинний зміст цього права визначений у ст. 439 ЦК України. Йдеться про правомочності автора щодо:

- протидії спотворенню, перекрученню чи іншій зміні твору;
- протидії іншому посягання на твір, що містить в собі ризик шкоди для честі й репутації автора;
- протидії супроводженню твору коментарями, післямовами, передмовами, ілюстраціями без його згоди [4].

В науці досліджуються вжиті поняття «спотворення», «перекручення» та «інша зміна» твору. Так, перекручення являє собою неправильний погляд на щось, що сформувався внаслідок такого ж неправильного сприйняття чогось. В свою чергу, спотворення це зміна форми (зовнішнього виду) твору під впливом зовнішніх факторів, що не є природними за своїм характером. Що стосується формулювання законодавцем «інша зміна», дослідники вважають, що перекручення й спотворення постають формами зміни твору. А тому вживання словосполучення «інша зміна» ускладнює розуміння та зміст правових положень [26, с. 60].

Законодавець, отже, передбачає положення, за якими лише автору належить право в будь-який спосіб змінювати твір, в тому числі його доповнювати. Щодо подібних дій автор може також надати свою згоду. В цілому ж твір повинен залишатися в тій редакції, в якій цього бажає автор.

Як впливає з аналізу положень чинного законодавства стосовно пояснення прав автора на збереження недоторканності твору, останнє значною мірою пов'язане з захистом честі та репутації автора. Домінуючим у літературі є погляд про те, що право на недоторканність твору забезпечується правом на захист честі й репутації автора.

Проте, як показує судова практика, питання про захист честі й репутації автора може отримувати самостійного вираження. Так, у справі, розглянутій Полтавським апеляційним судом 08.05.2019 року, за позовом автора літературних творів до видавництва «Полтавський літератор». В обґрунтування своїх вимог позивач відзначав, що уклав з видавництвом договір на створення і видання його романів. Однак за створені твори авторську винагороду так і не отримав. У подальшому директор видавництва усно й у державних органах почали поширювати про нього вигадані відомості, що посягають на його честь, гідність, репутацію, а тому підлягають спростуванню. В якості висновку суди першої та апеляційної інстанцій визнали позовні вимоги безпідставними, адже автор не довів факту перебування з видавництвом у договірних відносинах, а звернення до

суду й правоохоронних органів не свідчить про поширення стосовно нього наклепу або неправдивої інформації [60].

Здійснення права автора на публічну відмову від ідеї твору. При подібній відмові творець не перестає вважатися автором твору, однак він відмовляється від тієї ідеї, що лягла в основі відповідного твору. В такий спосіб автор, світогляд чи переконання якого може змінюватися, захищає свої погляди, свою репутацію. Реалізувати таке право автор може в спосіб, до прикладу, публікації про це в пресі чи виступу на телебаченні з поясненням причин відмови. Найважливіша річ полягає в доведенні автором читачам позиції про зміну тих чи інших своїх поглядів [55, с. 57].

Здійснення права автора на присвяту твору. Автор літературного твору вправі присвятити його певній особі, даті чи події. Подібна присвята полягає в прагненні творця позначити в такий спосіб своє особливе ставлення до таких особи, дати або події [28, с. 14].

Здійснення прав спадкоємцями щодо особистих немайнових прав на літературний твір. У цілому, як це впливає зі змісту ч. 4 ст. 423 ЦК України та ч. 2 ст. 14 Закону «Про авторське право і суміжні права», особисті немайнові права автора не можуть відчужуватися (передаватися). Однак, наголошують деякі науковці, питання реалізації спадкових правовідносин щодо особистих немайнових прав автора повинне отримати свою потрібну регламентацію в законодавстві, адже, до прикладу, встановлення і захист авторства це важлива передумова для подальшого здійснення майнових прав автора. Особистими немайновими правами, що можуть передаватися в спадщину, є прав захисту особистих немайнових прав, право на використання імені, право на недоторканність ділової репутації.

Таким чином, постає цілком прийнятним, що після смерті автора його авторство і репутація можуть захищатися спадкоємцями, адже, до прикладу, використання імені автора чи його репутації здатне завдати шкоди його спадкоємцям, які використовують те ж ім'я (прізвище) як власне. Окрім цього, безпосередньо ділова репутація сприймається свого роду комерційним

результатом від використання імені померлої особи й того образу, яким вона володіла в суспільстві. Погіршення ділової репутація може завдавати суттєвої майнової шкоди вже на етапі спадкування.

Особливо значимим є здійснення захисту прав автора після його смерті, зокрема, щодо недоторканності твору. Подібний феномен отримав назву «фантом» права, адже передбачає існування особистого немайнового права після смерті автора (тобто особи, з якою таке право пов'язане), однак спадкування чи перехід якого в інший спосіб не визначений законодавством. З одного боку, держава визначає гарантії авторського права, однак з іншого – право на захист є активне право, тобто потребує певних дій. Тоді як система гарантій є пасивна система державного нагляду, яка не здатна зменшити шкоди, спричиненої спадкоємцям майнових прав автора [64, с. 51-52]. Згідно з ч. 2 ст. 439 ЦК України недоторканність твору в разі смерті автора охороняється особою, яка щодо цього була ним уповноважена. За відсутності такого уповноваження відповідну охорону забезпечують спадкоємці автора чи інші заінтересовані особи [4].

Таким чином, за своїми способами і межами здійснення особистих немайнових прав на літературні твори концентрується навколо свободи творчості автора, однак яка при цьому не має посягати на права й інтереси інших осіб, не має порушувати моральних засад суспільства, а також реалізовуватися в руслі тих обмежень, що визначені в чинному законодавстві. В цьому розрізі ми провели аналіз порядку здійснення таких особистих немайнових прав, як право автора на ім'я, на назву твору, на оприлюднення твору, на збереження недоторканності твору, на публічну відмову від ідеї твору, на присвяту твору, а також здійснення спадкоємцями правомочностей стосовно особистих немайнових прав автора на літературний твір. Низка з таких прав досі залишаються нерегламентованими в законодавстві України. Попри це, основним аспектом здійснення відповідних прав постає закріплена презумпція авторства. Реалізація особистих немайнових прав на літературні твори охоплює собою не лише правомочності автора та інших осіб, але й їх обов'язки, що переважно мають пасивну форму. Постулюється

необхідність дотримання автором принципу добросовісності та чесності стосовно результатів його творчої праці.

2.2. Форми і способи захисту особистих немайнових прав на літературні твори

Розпочнемо з того, що в науковій літературі захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності розуміють передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів, передусім правоохоронних і контролюючих та їх посадових осіб, щодо поновлення порушеного права на об'єкт інтелектуальної власності, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у скоєнні протиправних дій, наслідком яких стає завдання шкоди правам та законним інтересам суб'єктів інтелектуальної власності [38, с. 47]. Принципова характеристика захисту прав полягає в тому, що, на відміну від охорони права, має місце порушення права інтелектуальної власності, завдяки чому особа, права якої було порушено, використовує передбачені законодавством механізми задля відновлення порушеного права, припинення його порушення або притягнення винних осіб до відповідальності. Отже, до моменту порушення чи оспорювання права про захист його мова не йде.

Захист прав та законних інтересів суб'єктів прав інтелектуальної власності здійснюється через механізми захисту, тобто систему форм, способів і засобів юрисдикційних органів та заінтересованих осіб. Суб'єктом захисту при цьому постає, перш за все, автор (творець) результату інтелектуальної діяльності, особа, що володіє відповідними правами, спадкоємці та інші правонаступники. Порушником права інтелектуальної власності, в свою чергу, може бути будь-яка фізична чи юридична особа, яка не дотримала існуючих приписів законодавства.

В науці під формою захисту прав розуміють «комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту права інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів» [45, с. 113]. Виділяють дві основні форми

захисту прав, у тому числі й інтелектуальної власності – юрисдикційну та неюрисдикційну.

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає в тому, що особа, права якої порушено, звертається за захистом порушених прав до суду, інших компетентних державних органів, уповноважених вжити необхідні заходи для відновлення порушених прав і припинення правопорушення. В рамках цієї форми захисту виділяють судовий та адміністративний порядки захисту прав інтелектуальної власності.

В свою чергу, *неюрисдикційна форма захисту* охоплює собою дії юридичних і фізичних осіб стосовно захисту своїх прав інтелектуальної власності, що ними здійснюються самостійно (самозахист), тобто без звернення до державних чи інших уповноважених органів.

В межах кожної з форм захисту використовуються ті чи інші способи захисту прав. У літературі способи захисту авторського права розуміється як «закріплені законодавством матеріально-правові засоби примусового характеру, за допомогою яких відновлюються (визнаються) порушені (оспорені) права і здійснюється вплив на порушника авторського права» [59, с. 299].

Основним порядком юрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі й особистих немайнових прав на літературні твори, постає *судовий*. Його базові положення визначені ст. 16 ЦК України. Ця норма передбачає право кожного звернутися за захистом особистого немайнового чи майнового права або інтересу до суду. Визначені також 10 способів захисту таких прав або інтересів [4].

Неюрисдикційна форма захисту це *самозахист*. Відповідно до положень ЦК України він являє собою засоби протидії, що застосовуються особою, не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту можуть бути як передбачені договором, законодавством, так і самостійно обиратись особою. Однак мають місце законодавчі вимоги до застосування способів самозахисту: їх відповідність змісту порушеного права,

характеру дій, якими право було порушене, а також наслідкам, які були спричинені через здійснене порушення права [4].

Додатково дослідники вказують, що самозахист може бути допущений за кількох умов:

по-перше, мало місце порушення права інтелектуальної власності чи існує загроза (небезпека) такого порушення;

по-друге, має місце потреба власними силами припинити чи попередити порушення права;

по-третє, вжиті заходи повинні корелювати зі ступенем небезпеки порушення, іншими словами, заподіяння шкоди порушнику чи іншій особі не повинне перевищувати межі дозволеного [24, с. 198].

Окрім цього, враховуючи можливість спричинення шкоди правам інших осіб при застосуванні самозахисту (майну, немайновим благам), останній може бути допущений при дотриманні наступних умов:

а) заподіяна шкода є менш значною;

б) реальна небезпека, що загрожувала правам особи в існуючих обставинах, не могла бути усунута в інший спосіб [48].

З точки зору положень Закону «Про авторське право і суміжні права», захист особистих немайнових прав авторів у цілому здійснюється за цивільним, адміністративним і кримінальним законодавством. Що стосується цивільно-правового захисту, то він охоплює собою можливість звертатися до суду та інших органів згідно з їх компетенцією. Якщо особисті немайнові права суб'єктів на літературні твори були порушені чи має місце небезпека їх порушення, останні наділяються наступними правами:

вимагати визнання й поновлення прав, зокрема, забороняти дії, що порушують права;

звертатися до суду стосовно поновлення порушених прав й (або) припинення дій, які порушують права;

звертатися до суду стосовно відшкодування збитків, упущеної вигоди та (або) моральної шкоди;

вимагати припинення підготовчих дій до порушення, зокрема, зупинення митних процедур за наявності загрози ввезення чи вивезення з України контрафактних примірників творів;

вимагати публікації в ЗМІ даних стосовно допущених порушень прав;

брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів з наявності загрози порушення прав та деякі інші [5].

В руслі способів судового захисту особистих немайнових прав на літературні твори активно може застосовуватися *визнання права*. Цей спосіб захисту означає підтвердження належності особі прав, що існують і можуть бути визнані. При цьому вони не визнаються, оспорується іншими особами. Особливо актуальним постає визнання права при порушенні прав на твори, опубліковані анонімно чи під псевдонімом, або якщо мають місце неопубліковані твори. З метою підтвердження авторства особа має подати потрібні суду докази, зокрема, оригінали, нотатки, інші матеріали, які вказують на процес творення. Для перевірки автентичності наданих матеріалів може бути призначена незалежна експертиза [54, с. 60].

В.В. Качуровський переконаний, що визнання права як спосіб захисту може застосовуватися лише щодо права авторства, адже саме останнє демонструє зв'язок між твором і його автором. Решта ж особистих немайнових прав автора такої ролі не виконують. Окрім цього, визнання авторства варто застосовувати як до оприлюдненого, так і до неоприлюдненого твору. В будь-якому випадку доказування факту авторства при визнанні права часто є складним процесом. Особлива складність може мати місце, коли певний твір було присвоєно і вже доведено до публіки, яка сприймає в якості автора особу, зазначену на оприлюдненому творі [39, с. 225].

Разом із вимогою про визнання права застосовується й вимога про *припинення дії, що порушує право*. Це впливає з того фактору, що законодавство забороняє вчиняти юрисдикційні дії щодо права, якщо достовірно не встановлена його належність особі, а також питання про те, чи має місце факт порушення або

оспорювання прав. Вимога про припинення дії, яка порушує право, може спрямовуватися й на попередження порушень, коли наявні незаперечні докази про можливе порушення. Цей спосіб захисту застосовується незалежно від вини порушника, а тому переслідує мету не допустити настання негативних наслідків або їх зменшити. Слід зауважити, що для застосування припинення дії, яка порушує право, як способу захисту необхідне реальне порушення авторського права чи реальна загроза такого порушення. Так, якщо правопорушення відбулось, однак уже припинене, вимагати припинення дій, що порушують право, автор не може. Так само, якщо дія створює малоймовірну загрозу порушення права, суд може відмовити позивачу в цьому способі захисту. Такий спосіб захисту може бути застосований як у рамках юрисдикційної, так і неюрисдикційної форм захисту. До прикладу, автор літературного твору може самостійно звернутися до порушника з вимогою про припинення вчинення дій, які його авторські права порушують, або створюють загрозу такого порушення [71, с. 43-44].

З положення ст. 278 ЦК України впливає такий спосіб захисту особистих немайнових прав автора, як *заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права*. Він може застосовуватися, до прикладу, тоді, коли права автора порушуються в ЗМІ. Заборона поширення інформації може стосуватися неправдивих відомостей, але й достовірної інформації, що може завдати шкоди інтересам і репутації автора: розкриття його імені, якщо він працює під псевдонімом чи анонімно, публікація спотвореної і перекрученої частини твору та ін. За подібних обставин автор може звернутися до суду з вимогою заборонити поширювати таку інформацію [71, с. 45].

Наступний значимий спосіб захисту особистих немайнових прав на літературні твори – *відновлення становища, яке існувало до порушення*. Він може бути застосований тоді, коли порушене авторське право внаслідок правопорушення не припиняє свого існування та може бути реально відновлене в спосіб усунення наслідків правопорушення. До прикладу, якщо при підготовці твору до публікації з нього без згоди автора були вилючені певні частини або

внесені інші зміни, автор правомочний вимагати відновлення твору в його первісному вигляді.

Спростування недостовірної інформації деякими науковцями вважається дуже ефективним способом захисту саме особистих немайнових прав автора, в тому числі літературного твору. Для того, щоб такий спосіб міг бути реалізований особою, необхідним є наявність кількох умов:

по-перше, інформація (недостовірна) має бути доведена до третіх осіб, якщо вони здатні сприйняти її;

по-друге, така інформація має стосуватися певної особи, містити відомості, що її ідентифікують;

по-третє, інформація має бути недостовірною, тобто невідповідною дійсному стану речей;

по-четверте, вона має порушувати особисті немайнові права автора [71, с. 47-48].

Виплата компенсації в розмірі подвоєного (потроєного) паушального платежу. Згідно з ч. 2 ст. 52 Закону «Про авторське право і суміжні права» суд може постановити ухвалу щодо виплати компенсації автору як паушальної суми – подвоєної чи потроєної винагороди чи комісійних платежів, що були б сплачені у випадку, якби порушник звернувся із заявою щодо надання дозволу на використання оспорюваного авторського права [5]. Паушальний платіж у цілому являє собою одноразовий платіж як фіксована сума, що не залежить від обсягів виробництва чи продажу продукції (літературних творів). На відміну від роялті, він сплачується до початку виробництва товарів ліцензіатом. Як зазначає з цього приводу І.А. Вовк, застосування паушального платежу «знімає з нього ризик поганої бізнес-стратегії ліцензіата, дозволяє отримати фінансовий результат від свого нематеріального активу максимально швидко і повно», проте, з іншого боку, «ліцензіар позбавлений можливості отримати додатковий прибуток, якщо реалізація товарів чи послуг, обумовлених ліцензією, виявиться надзвичайно успішною» [29, с. 21].

Цікаво, що в європейській практиці компенсація в вигляді паушальної суми відповідає подвійному розміру можливих роялті не повинна перевищувати фактично заподіяних правоволодільцю збитків. Виплата такої компенсації не повинна носити карального характеру, а виключно компенсаційний.

Якщо ж брати до уваги законодавче положення про можливість стягнення потроєної суми паушальних платежів, то тут розмір компенсації ставиться в залежність від форми вини особи, що порушила авторське право. На переконання І.С. Якубівського, застосування таких положень Закону «Про авторське право і суміжні права» йде всупереч презумпцію вини, що має місце в цивільному праві. Тому вважаючи, що мало місце умисне порушення його прав, суб'єкт авторського права вимагатиме стягнення з порушника компенсації у розмірі потрійної суми паушальних платежів, на нього покладатиметься обов'язок доводити умисел порушника [73, с. 395-396].

Відшкодування моральної шкоди. Це також компенсаційний спосіб захисту особистих немайнових прав на літературні твори, що реалізовується судом (враховуючи положення ч. 2 ст. 52 «Про авторське право і суміжні права»). Проблемою застосування такого способу захисту на сьогодні є відсутність законодавчих положень щодо критеріїв визначення розміру відшкодування моральної шкоди, а також навіть найпростіших вказівок стосовно безпосередньо відповідного розміру. Моральна шкода автору може полягати в його душевних стражданнях, негативному емоційному стані, що досить складно визначити.

Виходячи з положень Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану та ін. [17]. В будь-якому разі суд

повинен керуватися принципами розумності та справедливості при визначенні розміру моральної шкоди. Важливо додати, що переважно моральна шкода компенсується одноразово й не залежить від наявності майнової шкоди [42, с. 211].

На думку Н.П. Бааджи, доцільно при визначенні розміру немайнової шкоди використовувати спеціальні критерії, що мають місце для визначення розміру майнової шкоди. Ними дослідниця визначає: строк і спосіб неправомірного використання об'єктів авторського права; права, які порушені (майнові та немайнові); коло осіб, які отримали можливість використовувати твір внаслідок його неправомірного розповсюдження; особа, якій завдано шкоди (автор, його правонаступники) [22, с. 11-12].

Незважаючи на допустимість підходу Н.П. Бааджи, ми все ж переконані в неможливості підвести критерії для визначення розміру майнової шкоди під критерії для визначення розміру моральної шкоди, адже йдеться про різні сфери відносин. Найбільш доцільним, з нашої точки зору, є залишити питання визначення розміру моральної шкоди на розсуд суду, однак щоб правозастосовний орган чітко обґрунтовував свої рішення наявними в справі матеріалами, фактами, доказами тощо.

Будь-які способи захисту особистих немайнових прав на літературні твори отримують свою реалізацію завдяки тому, що мали місце ті чи інші порушення таких прав. Загальний перелік порушень авторського права міститься в ст. 50 Закону «Про авторське право і суміжні права». Однак, спираючись на слушні позиції дослідників, визначимо ті основні порушення, які притаманні саме сфері особистих немайнових прав на літературні твори. Ними є: порушення права на визнання авторства; порушення права на ім'я; порушення права на недоторканність твору; плагіат.

Прикладом порушення права на визнання авторства може бути справа, розглянута Рівненським апеляційним судом 20.02.2020 року за позовом автора про захист його прав, виплату компенсації та стягнення моральної шкоди. Так, згідно з фабулою справи позивач (заявник) як автор роману «Свобода или

смерть», написаного в 2015 році, розмістив його на одному з веб-сайтів із проставленням спеціального символу «Копірайт «с»». Відповідачем, у свою чергу, було видано 500 примірників літературно-публіцистичного видання «І лише пам'ять не мовчить», в якому серед іншого опубліковано уривок із роману «Свобода или смерть» без його дозволу. Такими діями, вважає позивач, були порушені його особисті немайнові та майнові права як автора. Рішенням суду I інстанції позовні вимоги було відхилено як безпідставні. Водночас позивач наголошував, що розміщення ним у 2015 році на веб-сайті роману не є його оприлюдненням і опублікуванням, але оповіщенням про створення твору, бо він до кінця не був завершений. Відповідач, виклавши уривок з роману в місцевому тижневику, назвав себе редактором і перекладачем цього твору. Апеляційний суд, однак, визнав законним рішення суду I інстанції, адже, по-перше, уривок з роману позивача було опубліковано без мети отримання прибутку, безоплатно, по-друге, з мотивів безпідставності тверджень позивача щодо неопублікування його твору. Як виявилось, опублікований у збірнику «І лише пам'ять не мовчить» уривок із роману позивача мав посилання на автора і джерело запозичення, а тому порушення особистих немайнових прав (авторства) не мало місця [20].

У свою чергу, стосовно порушення прав автора на ім'я можна навести наступну ситуацію. Позивач звернувся з позовом до суду стосовно порушення його авторських прав, адже в газеті «Переяславська Рада», засновник якої Переяслав-Хмельницька міська рада, була опублікована стаття під псевдонімом. Стаття містила інформацію про наміри деяких місцевих депутатів отримати в незаконний спосіб землю в місті, названі їх імена, прізвища, партійна належність. На запит депутатів редактор газети без згоди автора розкрила таємницю псевдоніму, чим порушила авторські права позивача. Ці обставини стали підставою для ініціювання певними місцевими депутатами зняття позивача з посади секретаря міської ради. Суд задовольнив позов, і навіть ухвалив на користь позивача відшкодування моральної шкоди, що була йому завдана, адже зазначені події певною мірою похитнули стан його здоров'я [74, с. 221].

Одним із найпоширеніших порушень особистих немайнових прав автора постає *плагіат*. Це «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [5]. Отже, плагіат як вид порушення посягає саме на визнання творця автором того чи іншого твору. Конструкцію плагіату утворюють наступні дії:

1) неправомірне використання чужого твору; тут слід зауважити, що не кожен об'єкт підпадає під розуміння плагіату, а лише охоронювані правом елементи твору (твір), що втілюють результат творчого внеску автора;

2) зазначення імені особи, яка не є автором твору; з цієї точки зору, під плагіат підлягає таке використання твору, при якому має місце привласнення авторства; метою плагіату звідси є отримати власну вигоду (матеріальну й нематеріальну) завдяки чужим творчим здобуткам; особа, що реалізовує плагіат, уводить в такий спосіб суспільство в оману щодо походження твору, створює ілюзія власної творчості;

3) оприлюднення (опублікування) об'єкта, що є повним відтворенням чужого твору чи до складу якого включено чужий твір або його частину (-и); значимим тут є фактор оприлюднення твору; доки цього факту не сталося, створення такого об'єкта не вважатиметься плагіатом [70, с. 123-125].

Слід відзначити, що запозичення ідеї для літературного твору не вважається плагіатом. Законодавство про охорону авторського права захищає не ідеї, а конкретну форму вираження твору, тобто якою мовою й із допомогою яких образів переказаний сюжет. Запозичення теми, сюжету або ідей, отже, плагіатом не кваліфікується. Встановлення плагіату видається можливим лише завдяки наявності дослівного збігу авторського тексту чи його частини. При перефразуванні зі зміною мовних зворотів втрачаються стильові ознаки, що ідентифікують автора [74, с. 222].

Судові справи з приводу порушень авторського права в формі плагіату, зазвичай, досить складні, адже складно довести факт плагіату. Дослідники вказують, що аналіз судової практики дає можливість зрозуміти, що захист у разі таких порушень здійснюється наступними способами:

заборона подальшого використання незаконно створених творів;
стягнення майнової і моральної шкоди;
опублікування в ЗМІ відомостей про порушення прав автора й змісту
судового рішення щодо цього [66, с. 82].

В судовій практиці мають місце й справи, пов'язані з порушенням прав
автора на назву твору. В цьому зв'язку І. Петренко прийшла до висновку, що
розгляд таких справ судом потребує встановлення наступних аспектів:

належності назви до об'єктів, що охороняються авторським правом;
визначення видової класифікації назви;
вигляду й призначення назви твору.

При цьому також додає, що не в усіх випадках використання назви твору,
що є оригінальною, в якості позначення на товарах чи при наданні послуг може
бути визнано порушенням авторських прав.

В якості підстави для своєї аргументації дослідниця апелює до відомих
судових справ, розглянутих за позовом Н. Гузєєвої та Г. Уманського стосовно
порушень авторських прав на назву літературного сценарію мультфільму
«Капітошка», назви головного персонажа, що використовувались на різних
товарах і для різних послуг. Так, у 1979 році Н. Гузєєвою було створено
літературний сценарій із назвою «Капітошка» спеціально для мультфільму. Автор
мотивувала позови тим, що нею було створено оригінальний фантазійний образ –
крапельку Капітошку, що наділена емоціями. Водночас суди виходили з позиції
про те, що слово «Капітошка» не є фантазійним, адже існувало ще до того, як Н.
Гузєєва (автор) вклала в нього новий зміст. Йдеться, зокрема, про словник
російських особистих імен, серед яких Капітон, Капітоліна, щодо яких серед
похідних імен і Капітошка. Крім цього, таким іменем називався один із
персонажів роману Ф. Достоевського «Ідіот». Тому суди приходили до висновку
про те, що слово «Капітошка», хоча й не є фантазійним, однак оригінальне через
зв'язок із персонажем літературного твору. Так, в одному з позовів автора до
виробника сосисок під назвою «Капітошка» суд визначив, що зображення
останніх на етикетці не відповідає зображенню образу персонажа мультфільму.

Більш того, виробник сосисок пояснив, що використав ім'я «Капітошка» як зменшувальне від існуючого «Капітон». Тому, отже, використання на етикетці імені «Капітошка» не слід вважати порушенням авторських прав Н. Гузеевої [56, с. 21-23].

Таким чином, ми визначили, що подібно до загальних положень сфери захисту прав, захист особистих немайнових прав на літературні твори реалізовується через дві визначені форми – юрисдикційну та неюрисдикційну. Кожна з них передбачає низку способів (механізмів) захисту прав. Найбільш поширеним у руслі юрисдикційної форми захисту є судовий порядок, що носить позовний характер. Переважно автор звертається до суду стосовно визнання його прав, припинення існуючих порушень чи загрози таких порушень, виплату компенсації, спростування недостовірної інформації та ін. Ми визначили також основні форми порушень особистих немайнових прав на літературні твори, якими є: порушення права на визнання авторства; порушення права на ім'я; порушення права на недоторканність твору; плагіат. Найбільш вагомим порушенням постає плагіат, який полягає в опублікуванні твору чи його частини під авторством іншої особи, яка насправді не є автором твору. Ми з'ясували про складність визначення судом факту плагіату, адже останній потребує спеціального фахового дослідження. Значиму роль відіграє самозахист особистих немайнових прав на літературні твори, тобто вжиття автором чи іншою уповноваженою особою заходів, які б були достатніми й виходили за межі допустимого, аби припинити порушення прав чи не допустити таких порушень. Однак законодавством про охорону авторських прав такий спосіб захисту по суті не регламентований.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, у результаті дослідження інституту особистих немайнових прав на літературні твори автор прийшов до наступних висновків і бажає висловити наступні рекомендації щодо вдосконалення положень чинного законодавства:

1. Особливостями особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів слід визначити: виникають з моменту створення літературного твору як об'єкта авторського права; мають в своїй основі тісний зв'язок автора та літературного твору як результату його інтелектуальної, творчої діяльності; взаємопов'язані з майновими правовідносинами; поєднуваність регулятивного та охоронного елементів; реалізуються щодо захисту літературних творів та інтересів автора, його честі та гідності, визнання; спрямовуються на зміцнення та захист суспільно-правового статусу автора; фундаментальною передумовою виникнення особистих немайнових правовідносин щодо літературних творів постає реалізація свободи літературної творчості. Свобода творчості являє собою особливу потенцію людини, що позначає її як творця об'єкта інтелектуальної діяльності. З одного боку, вона слугує способом реалізації людини в її бутті, а з іншого – необхідним елементом культурного розвитку людства, тобто результати творчої праці значимі для всього суспільства. Особливо це стосується літературної творчості, яка в своїй основі містить словесне вираження, позначення, образність, символічність. Свобода саме літературної творчості це особливий прояв свободи, що передбачає передачу всього потенціалу людини (інтелектуального, духовного, психологічного тощо) засобами слова.

2. В якості об'єкта авторського права літературний твір характеризується наступними значимими ознаками: по-перше, є результатом творчої праці автора; по-друге, має словесну форму вираження; по-третє, фіксується усно чи письмово. Ми прийшли до висновку, що для своєї правової охорони літературний твір повинен бути оригінальним і новим, тобто демонструвати особистий творчий внесок автора (творця), хоча такий його атрибут не є предметом доказування з

боку автора. Останній перебуває під «презумпцією» авторства, тобто результат його творчої праці залишається новим і оригінальним, допоки не буде доведено протилежне. Водночас ключова ознака саме літературного твору як об'єкта авторського права полягає в словесній формі його вираження. Це означає, що вся дійсність як зміст твору демонструється засобами слова.

3. Суб'єктами особистих немайнових прав на літературний твір можуть поставати: творець, співавтори, а також інші особи, які можуть відповідні права реалізовувати: видавець, спадкоємці тощо. При цьому за умови реалізації таких прав при житті автора (авторів) йдеться про повне їх здійснення, тоді як після смерті – лише про часткове здійснення, адже особисте немайнове право автора носить безстроковий характер. Що стосується змісту особистих немайнових прав автора на літературний твір, то такими ми визначили: право на визнання людини творцем; право на ім'я автора (творця) та інші способи індивідуалізації (псевдонім, анонімність тощо); право на недоторканність об'єкта; інші права. Зазначені законодавцем права повинні бути розширені такими як: право на оприлюднення твору, на вилучення його з обігу, на відкликання твору. Автор твору не може бути позбавлений авторських прав, а твір – заборонений чи вилучений через цензуру, що є заборонена. При цьому законодавець для захисту національних і державних інтересів може встановлювати обмеження щодо змісту творів, які можуть знаходитися в обігу. В Україні такі обмеження пов'язані з військовою та інформаційною агресією Російської Федерації, завдяки чому затверджуються переліки творів (книг), що є забороненими для обігу в нашій державі.

4. За своїми способами і межами здійснення особистих немайнових прав на літературні твори концентрується навколо свободи творчості автора, однак яка при цьому не має посягати на права й інтереси інших осіб, не має порушувати моральних засад суспільства, а також реалізовуватися в руслі тих обмежень, що визначені в чинному законодавстві. В цьому розрізі ми провели аналіз порядку здійснення таких особистих немайнових прав, як право автора на ім'я, на назву твору, на оприлюднення твору, на збереження недоторканності твору, на публічну

відмову від ідеї твору, на секретація твору, а також здійснення спадкоємцями правомочностей стосовно особистих немайнових прав автора на літературний твір. Низка з таких прав досі залишаються нерегламентованими в законодавстві України. Попри це, основним аспектом здійснення відповідних прав постає закріплена презумпція авторства. Реалізація особистих немайнових прав на літературні твори охоплює собою не лише правомочності автора та інших осіб, але й їх обов'язки, що переважно мають пасивну форму. Постулюється необхідність дотримання автором принципу добросовісності та чесності стосовно результатів його творчої праці.

5. Подібно до загальних положень сфери захисту прав, захист особистих немайнових прав на літературні твори реалізовується через дві визначені форми – юрисдикційну та неюрисдикційну. Кожна з них передбачає низку способів (механізмів) захисту прав. Найбільш поширеним у руслі юрисдикційної форми захисту є судовий порядок, що носить позовний характер. Переважно автор звертається до суду стосовно визнання його прав, припинення існуючих порушень чи загрози таких порушень, спростування недостовірної інформації та ін. Ми визначили також основні форми порушень особистих немайнових прав на літературні твори, якими є: порушення права на визнання авторства; порушення права на ім'я; порушення права на недоторканність твору; плагіат. Найбільш вагомим порушенням постає плагіат, який полягає в опублікуванні твору чи його частини під авторством іншої особи, яка насправді не є автором твору. Ми з'ясували про складність визначення судом факту плагіату, адже останній потребує спеціального фахового дослідження. Значиму роль відіграє самозахист особистих немайнових прав на літературні твори, тобто вжиття автором чи іншою уповноваженою особою заходів, які б були достатніми й виходили за межі допустимого, аби припинити порушення прав чи не допустити таких порушень. Однак законодавством про охорону авторських прав такий спосіб захисту по суті не регламентований.

Наші пропозиції щодо вдосконалення положень чинного законодавства в руслі особистих немайнових прав на літературні твори є наступними:

- доповнити ч. 2 ст. 309 Цивільного кодексу України таким положенням: «Допускаються правомірні обмеження свободи вираження поглядів з мотивів законності та необхідності в демократичному суспільстві»;

- доповнити ч. 1 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» такими положеннями: «5) оприлюднювати твір, відмовлятися від ідеї твору; 6) присвячувати твір певній особі, даті чи події»;

- доповнити ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» таким положенням: «Окремі особисті немайнові права автора можуть захищатися його спадкоємцями та іншими правонаступниками»;

- доповнити ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» частиною 3-1 у такій редакції: «Особливим типом співавтора є гетеронім як особа, яка на підставі відповідного замовлення створює твір, який згодом видається під авторством іншої особи (замовника). Особисте немайнове право авторства належить гетероніму. Опублікування чи оприлюднення твору може здійснюватися під авторством гетероніма і замовника».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.04.2021).
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 26.04.2021).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.09.2021).
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.04.2021).
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993. № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення: 26.04.2021).
6. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України 15.05.2018. № 2415-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text> (дата звернення: 04.10.2021).
7. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003. № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 04.10.2021).
8. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 04.10.2021).
9. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: Постанова КМУ від 27.12.2001. № 1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-п#Text> (дата звернення: 02.09.2021).
10. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Розпорядження КМУ від 01.06.2016.

№ 402-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-p#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

11. Про затвердження Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону: Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012. № 648. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1034-12#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

12. Перелік книжкових видань, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини (станом на 17.05.2021). URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/publish/article/system?art_id=142344&cat_id=142342 (дата звернення: 22.05.2021).

13. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text> (дата звернення: 26.04.2021).

14. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

15. Про практику застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти авторського права і суміжних прав (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим господарським судом України): Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 31.05.2010. № 01-08/322. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_322600-10#Text (дата звернення: 04.10.2021).

16. Про судову практику в справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 04.10.2021).

17. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

18. Постанова Верховного Суду від 11.11.2020 року в справі № 755/22219/14. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92973240> (дата звернення: 26.04.2021).

19. Постанова Полтавського апеляційного суду від 08.05.2019 року в справі № 554/7213/13-ц. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/81670860> (дата звернення: 03.09.2021).

20. Постанова Рівненського апеляційного суду від 20.02.2020 року в справі № 559/32/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87756145> (дата звернення: 03.09.2021).

21. Антонов В.М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право. Київ: КНТ, 2006. 520 с.

22. Бааджи Н.П. Відшкодування шкоди, завданої неправомірним використанням авторських прав: автореф. дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03. Одеса, 2010. 19 с.

23. Басай О.В. Спадкування авторських прав. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Право.* 2014. № 2. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14bovsap.pdf> (дата звернення: 02.09.2021).

24. Бондаренко С.В. Авторське право та суміжні права. Київ: Ін-т інтел. власн. і права, 2008. 288 с.

25. Бочарова Н.В. Значення конституційного забезпечення свободи творчості та права на результати творчої діяльності в умовах інформаційного суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція.* 2014. № 7. С. 69-72.

26. Бузовська Н.В. Право на недоторканність авторського твору: семантичний аналіз. *Часопис цивілістики.* 2014. Вип. 17. С. 58-63.

27. Верейці О. Авторські повноваження з невизначеною правовою природою. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 1. С. 174-182.
28. Верес І. Поняття та види особистих немайнових прав авторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 10-15.
29. Вовк І.А. Економічна поведінка і правове регулювання (на прикладі інституту інтелектуальної власності). *Вісник НУ «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». Економічні науки*. 2014. № 4. С. 18-29.
30. Воробець Х.М. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 249-254.
31. Гаценко О.О. Право на оприлюднення твору: юридична природа та особливості спадкування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2015. Вип. 6. С. 75-78.
32. Гордієнко С.Г. Методика та особливості визначення поняття «інтелектуальна власність». *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2009. Вип. 4. С. 103-111.
33. Дмитрук А.В. Свобода творчості: поняття, ознаки, сутнісні виміри. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 88. С. 30-37.
34. Дюкарева К. Особисті немайнові права інтелектуальної власності співавторів творів науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 22-28.
35. Дюкарева-Бержаніна К.Ю. Охорона прав інтелектуальної власності співавторів творів науки: автореф. дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03. Тернопіль, 2019. 20 с.
36. Еннан Р. Загальні засади правового регулювання інтелектуальної, творчої діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6. С. 10-23.
37. Жаворонкова Г.В., Матвеев В.В. Інтелектуальна власність в теорії власності: загальні положення та особливості. *Проблеми підвищення*

ефективності інфраструктури: зб. наук. праць. 2010. № 25. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/509> (дата звернення: 27.04.2021).

38. Запорожець І.Г. Охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності: теоретичні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2007. № 10. С. 45-50.

39. Качуровський В. Визнання права як спосіб захисту особистих немайнових прав автора. *Молодий вчений.* 2015. № 2. С. 224-226.

40. Качуровський В. Значення особистих немайнових прав інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2015. № 5. С. 46-52.

41. Качуровський В. Класифікація особистих немайнових прав інтелектуальної власності. *Национальный юридический журнал: теория и практика.* 2017. № 12. С. 80-85.

42. Кетрарь А.А. Особливості відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди в авторському праві. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 72. С. 205-212.

43. Кот О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2016. № 4. С. 127-137.

44. Кочина О.С. Особисті немайнові та майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав. *Молодий вчений.* 2015. № 3. С. 141-144.

45. Лонг Д., Рей П., Жаров В.О. та ін. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К.: «К.І.С.», 2007. 448 с.

46. Лубчук О.Д. Особисті немайнові права інтелектуальної власності на кінематографічний твір. *Право і суспільство.* 2020. № 2. С. 201-210.

47. Макаров Т.Г. Обеспечение прав авторов литературных произведений: автореф. дисс. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03. Казань, 2008. 20 с.

48. Максименко Ю.С., Ульяницька О.В. Авторське право: захист та його вплив на розвиток культури. URL: http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Pravo/75133.doc.htm (дата звернення: 02.09.2021).

49. Марченко В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: нотаріальний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 44-49.
50. Мельниченко Ю.С. Юридична природа авторського права на оприлюднення твору. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 2. С. 154-161.
51. Мікуліна М. Особисті немайнові права інтелектуальної власності як складова інтелектуальної приватності фізичної особи. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2011. № 4. С. 42-45.
52. Міщенко О.П. До проблем визначення та класифікації способів здійснення суб'єктивних авторських прав. *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2011. № 10. С. 72-77.
53. Міщенко О.П. Цивільно-правові способи здійснення авторських прав: автореф. дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.03. Київ, 2015. 21 с.
54. Овчатова-Редько А.О. Цивільно-правові способи захисту авторського та (або) суміжного права у контексті ст. 16 Цивільного кодексу України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 59-64.
55. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців: Монографія / За заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 256 с.
56. Петренко І. Охорона та захист авторських прав на назву літературного твору. Судова практика в Україні та інших країнах. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 16-26.
57. Петренко І. Правова характеристика літературного твору як об'єкта авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 40-47.
58. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України. Навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 332 с.
59. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

60. Рогач О.Я. Поняття меж здійснення суб'єктивних прав в контексті дослідження категорії зловживання правом. *Форум права*. 2011. № 2. С. 786-791.
61. Розгон О.В. «Мовчазні твори», або інший погляд на зміст творів як об'єктів авторського права. *Форум права*. 2019. № 3. С. 67-76.
62. Романюк І.М. Правова природа інтелектуальної власності як об'єкта кримінально-правової охорони. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 3-12.
63. Серьогін С.Ю. Критерії визначення меж здійснення особою суб'єктивних прав. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 116. С. 136-142.
64. Січко Д.С. Проблемні питання спадкування особистих майнових і немайнових прав: цивільно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 49-53.
65. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я.М. Шевченко. Київ: КНТ, 2007. 626 с.
66. Фесенко Є. Проблемні питання теорії та практики захисту особистих немайнових прав автора. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. № 6. С. 80-84.
67. Харитоновна О.І. Суб'єкти та об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 329-335.
68. Шершеневич Г.Ф. Авторское право на литературные произведения. Казань, 1891. 313 с.
69. Шишка О.Р. Відносини в сфері інтелектуальної власності в предметі цивільного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 256-261.
70. Штефан А.С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту: монографія. Київ: НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.
71. Штефан А.С. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 2. С. 41-51.

72. Штефан О. Поняття об'єкту авторського права та критеріїв його охороноздатності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2006. № 6. С. 3-8.

73. Якубівський І.Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні: дис. д-ра юрид. наук; спец.: 12.00.03. Львів, 2019. 520 с.

74. Ярега Г. Особисті немайнові права авторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 217-224.